

עצמם לא זכו ביציאת מצרים, לכן נתרצו להיות עבדי הקב"ה בקיום מצוותיו אבל לא עד כדי להמית עצמם עליהן. אבל בימי אחשוורוש שהחיים עצמם היו אבודים לולא ה' שהיה לנו, נתחייבו היהודים לקב"ה גם את עצם החיים, ומתוך הכרת הטוב נתרצו לברר את המוטל עליהם עד כדי להמית עצמם עליה, ועד בכלל. לזה נתכווין הרמב"ן באומרו: **"עמדו מעצמם וקבלוה מרצון וכו' והיינו בימי אחשוורוש, שהוציאם ממוות לחיים, והיה זה חביב להם מגאולה של מצרים"**, [ויש להוסיף עוד, על פי מ"ש במגילה י"א. שבשביל עצלות שהיתה בהם בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך מלהושיע – פשוט הדבר שכאשר ניצלו קיבלו על עצמם את לימוד התורה בחריצות ועמל.]

מעתה אך מישרים נשפוט ונאמר שביאת עזרא וקבלת התורה מרצון שולבים זרוע. כי מכיון שסיבת אבדן הארץ היתה שלא בירכו בתורה תחילה, ופירשנו שהכוונה היא שכיון שהתייחסו אל התורה רק כמבוא והכשר אל קיום המצוות הסתפקו בלימוד קל ושטחי, וכמו שהוכחנו שאכן קיום המצוות אינו מחייב להמית את עצמו על בירור וודאי של גדריהן. ממילא מתחייב שכאשר תקנו ישראל את הענין הזה וקיבלו באהבה ומרצון את עמל ויגיעת תורה שבעל-פה בטלה סיבת החורבן ונתחדש יישוב הארץ ובניין בית המקדש בימי עזרא.

תאריך: 12/24/2017

אוצר החכמה

מאמר פב

ועל זרעם ועל כל הנלווים עליהם

(א) שבת פ"ח. — "ויתיצבו בתחתית ההר, אמר ר' אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר ר' אחא בר יעקב: מכאן מודעה רבה לאורייתא. אמר רבה: אעפ"כ, הדור קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב: "קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקבלו כבר". עכ"ל.

את העובדה שה"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" לא נתפרש במגילה (שהרי הפשט איירי "להיות עושים את שני הימים האלה וכו'") יש להבין על פי דברי הרמב"ן שאצטט בהמשך המאמר שה"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" היה בימי עזרא כאשר באו לארץ בביאה שניה (דבריו יבוארו בהמשך המאמר). ואם כן יתכן שקבלת התורה מרצון היתה אחר שנכתבה המגילה. ואעפ"י שנכתבה המגילה ברוח הקדש ונרמזה בה הקבלה העתידית — לא נכתב הדבר בפירוש כיון שעדיין לא קיבלוה מרצון.

ועוד יש לומר, שכיון שגם "כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית" לא נתפרש במקרא, כי פשוטו של המקרא "ויתיצבו בתחתית ההר" איירי במעמד של ישראל למרגלות הר סיני, כמו כן גם ה"הדור קבלוה" לא התפרש בפירוש. ואם תאמר: הא גופא צריך ביאור, מדוע לא נתפרשה עובדת כפייתם של ישראל על קבלת התורה במקרא? נראה, שצורת סיפור הדברים מקבילה לצורת גוף העובדות המסופרות; וכמו שסירובם של ישראל לקבל תורה ומצוות היה בסתר לבם, כי הלא בפיהם אמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", כן גם בסיפור הדברים מרומזת עובדת כפייתם של ישראל — בסתר.

(ב) תוס' כאן שאלו, מדוע הוצרך הקב"ה לכפות את אבותינו לקבל את התורה, הרי הם הקדימו מעצמם נעשה לנשמע? ותירצו — "שמא יהיו חוזרים כשיראו את האש הגדולה".

ואילו במדרש תנחומא פר' "נח" תירצו, שעל תורה שבכתב אמרו "נעשה ונשמע" ואילו על תורה שבעל-פה הוצרך הקב"ה לכפותם. והכוונה, שהיו מוכנים ורוצים לקבל תורה במתכונת של "לוחות הראשונות", שכל התורה כולה היתה כתובה בלוחות (עיין ביה"ל דרוש י"ח) וממילא לא תהיינה מחלוקות ומבוכות. אבל במתכונת של "לוחות האחרונות", של תורה-שבע"פ שיש בה שכחה (עיין עירובין נ"ד.) וברבות השנים תרבינה המחלוקות בכל דין ודין [ומחמת שש מחלוקות בהלכות תפילין יוצרך אדם להניח ששים וארבע זוגות תפילין כדי להיות בטוח שהניח תפילין]. תורה כזו שקשה לדעתה ולקיימה — לא נתרצו לקבל עד שכפאה הקב"ה עליהם. ר"ל, שאף אם יהיה מצב של שבירת לוחות הראשונים ובעל-כרחם יהיו בתורה הרבה ספקות ומחלוקות — גם אז הם מוכרחים ללמוד ולשמור את התורה.

(ג) ובין לפי לתוס' ובין לפי המדרש תנחומא עדיין צריך ביאור: עד כמה שכן קבלו עליהם ישראל בסיני מרצון את התורה באמירת "נעשה ונשמע" — לא נזכר במקרא שקבלת התורה כללה גם את זרעם של המקבלים וגם את הנלווים עליהם. ולעומת זאת ב"הדור קבלוה בימי אחשוורוש" — בדרש המספר על קבלת התורה של ימי הפורים - נזכרים בפירוש זרעם של היהודים וכל הנלוים עליהם. הלא דבר הוא!

(ד) אכן, על פי פירושו של הרמב"ן ותירצו על הסתירה שבין קבלת נעשה-ונשמע לבין כפית ההר כגיגית — יובנו הדברים היטב.

זה לשונו של הרמב"ן: "ונ"ל לומר, דמתחלה אעפ"י שהיה להם מודעא (שאינם רוצים בתורה) מ"מ הקב"ה לא נתן להם הארץ כדי שיקיימו התורה, כמו שמפורש

בתורה בכמה פרשיות, וכתוב: ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו. והם עצמם מתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום אלא מרצון נפשם מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (כדי לקבל את הארץ). לפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ. ומשגלו מסרו מודעא על הדבר, מדכתיב והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, וכדאמרין באגדה וכו' עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו וכו'. לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמם וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות, והיינו בימי אחשוורוש שהוציאם ממות לחיים והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים". עכ"ל.

למדנו מדבריו שעיקר הכפיה היתה על זמן הגלות ולכן אמר הקב"ה "שם תהיה קבורתכם", שם ולא "כאן", בהיותכם בגלות ובזמן מופלג. וממילא יוצא שעיקר חידושו של "הדור קבלוה" הוא על זמן היותם בגלות ולא בארץ ישראל, כי על מנת להיות גאולים בארץ ישראל דרש זאת מהם הקב"ה מעיקרא, והסכימו אף הם ואמרו: "נעשה ונשמע". [במאמר הבא ביארנו מדוע קבלת התורה בראשונה בצאתם ממצרים היתה מחייבת דוקא בארץ ישראל, ואילו הקבלה השניה בימי אחשוורוש היתה אף על היותם בגלות.]

ועוד למדנו מדברי הרמב"ן, שאימתי היתה קבלת זו? כשבאו לארץ בימי עזרא! [ואכן משמע כדבריו ממה שאמרו במס' מגילה (י"א). שרב אשי היה פותח את דרשת הפורים שלו בפס' - "או הנסה אלקים לקחת לו גוי מקרב גוי" - משמע שישועת פורים (כמו זו של פסח) היתה לקחת גוי מקרב גוי לארצו]. ולכאורה, כיון שבאו לארץ לבנות את הבית השני ולהיות גאולים בה, הלא אדעתא דהכי נתרצו ונתחייבו גם מעיקרא לקבל תורה ומצוות, ומה חידשו עתה? על כרחנו נאמר שעיקר קבלתם כשבאו לארץ בימי עזרא היתה על דורות הבאים אשר לא יהיו גאולים בארץ ישראל, אם יוצרכו שוב לצאת לגלות בין גוים בארצות נכר. וכן על הגרים הנלוים אל ישראל דוקא בהיותם בגלות, כמ"ש - "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתווספו עליהם גרים" (פסחים פ"ז:). [וכשישראל מיושבים היטב על אדמתם אין מקבלים או גרים, כמ"ש יבמות כ"ד: "אין מקבלים גרים בימות המשיח, כיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה"]. נמצא שעיקר הקבלה מרצון היתה נצרכת ביחס לזרעם של שבי הארץ, וביחס לגרי הצדק שיתווספו בזמן הגלות. זהו שהודגש דוקא כאן: "קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור וכו'".

ונראה שזהו ביאור המילים "ולא יעבור", כי לכאורה הן מיותרות. שאם קבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם, הלא ממילא "ולא יעבור", שכל עניינה של קבלה לעתיד הוא התחייבות שלא לעבור על ענין מסוים; מה נוסף א"כ בתיבות "ולא

יעבור"?! אלא שקמ"ל הפסוק שקבלה זו אינה כקבלה ראשונה לזמן שהם גאולים בארץ ישראל, אלא "ולא יעבור" גם אם וכאשר יצאו לגלות. [ויש להרגיש כאן הקבלה של "מדה כנגד מדה", שלעומת מה שישראל מצדם התחייבו בביאה שניה לשמור תורה ומצוות אף ללא תמורת הארץ, כך הקב"ה נתן להם את הארץ בלא תנאי של קיום תורה ומצוות – "קדושה שניה קדשה לעתיד לבוא".]

(ה) אבל באמת, אף בלא להסתמך על קביעת הרמב"ן שקבלת "קיימו וקבלו" בימי אחשוורוש היתה כשעלו לארץ בימי עזרא, סגי לן בתורף דבריו שחילק בין קבלת "נעשה ונשמע" לקבלת "קיימו וקבלו", כדי להבין היטב מדוע נזכרו זרעם והנלוים עליהם דוקא כש"הדור קבלוה" ולא בראשונה. שכיון שירושת הארץ היתה תלויה בקבלת התורה הרי כאן תנאי בעצם המקח. ובודאי שהמוכר שדה לחברו בתנאי שיתנהג בה הקונה כך ולא אחרת אין המוכר צריך להתנות עם יורשיו של הקונה שגם כן ינהגו בה כך ולא אחרת, כי היורשים ירשו מקח שיש בו תנאי; ומהאי טעמא אין התורה צריכה להזכיר שקבלת "נעשה ונשמע" כללה גם את זרעם והנלוים עליהם בדורות הבאים. משא"כ בקבלת התורה במהדורא בתרא שהיתה התחייבות בלא תנאי, מוכרחה ההתחייבות לחול על כל דור ועל כל יחיד בפני עצמו, כמובן; על כן נזכר כאן להדיא "עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם".

אגב, אם כדברי הרמב"ן שה"הדור קבלוה" היה "כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא", מדוע אמרו בגמ' "הדור קבלוה בימי אחשוורוש", ולא אמרו הדור קבלוה כשבאו לארץ בימי עזרא?! בפשטות, מפני שרצו שתובן הסיבה לקבלה זו – הנס שנעשה להם בימי אחשוורוש. אכן לדברי הרמב"ן עצמו הדברים מובנים עוד יותר, וכמו שאמרנו, שעיקר משמעותה של הקבלה היא על זמן היותם בגלות, ואף בבוא עזרא לארץ עוד היו יהודים רבים בפרס ומדי, וכיון שעיקר משמעות הקבלה היא ביחס לאלו שהם בגלות על כן אמרו "הדור קבלוה בימי אחשוורוש".

(ו) בטרם נמצא מקור לדברי הרמב"ן ונבנה על גביהם, רצוני לצטט את דברי הגמ' בפרק "חלק" (ק"ה.) אשר בלי דברי הרמב"ן קשה מאד להבינה.

ז"ל הגמ' – "מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת וגו', אמר רב: תשובה ניצחת השיבה כנסת ישראל לנביא וכו'. שמואל אמר (מאי תשובה ניצחת) באו עשרה בני אדם וישבו לפניו. אמר להם (הנביא) חזרו בתשובה. אמרו לו: עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה, כלום יש לזה על זה כלום?! אמר לו הקב"ה לנביא: לך אמור להם – איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, הן בעוונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם וכו' והעולה על רוחכם היה לא תהיה

אשר אתם אומרים נהיה כגויים כמשפחות האדמה לשרת עץ ואבן, הי אני נאם ה' אלקים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם". עכ"ל.

מדוע קרויה התשובה הזאת "תשובה ניצחת", אדרבא הקב"ה סתר אותה לגמרי והרי היא "תשובה מנוצחת"; אתמהה.

ועוד צ"ב, מנין באה לישראל החוצפה לדמות את עצמם לאשה שנתגרשה ולעבד שנמכר, ולומר "נהיה כגויים וגו'" — האם אין שום בסיס לטענותיהם!?

אכן על פי הרמב"ן הנזכר נתגלה הסוד. כי אמנם היה בדבריהם ממש, ושייך לקרותם "תשובה ניצחת". כי אכן היתה מודעא רבה לאורייתא שהם מרצונם לא התחייבו לשור תורה ומצוות בזמן הגלות, ועד כמה שקבלו תורה מרצון רק כדי לרשת את הארץ, הם באמת כאשה גרושה וכעבד שנמכר כאשר הוגלו מן הארץ. אלא שהקב"ה ענה להם שמצדו — "איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו", כי מבח מה שהוא כפה אותנו בסיני אנו חייבים לשמור תורה ומצוות גם בגלות.

אם נצורף את דברי המדרש-תנחומא הנ"ל לדברי הרמב"ן הללו, נמצא את דברי הרמב"ן מפורשים בתורה. הא כיצד? בדברי מדרש-תנחומא הנ"ל, אחר שהקדים שתורה שבכתב קיבלו עליהם ישראל מרצון ותורה שבעל-פה שיש בה יגיעה וצער הוצרך הקב"ה לכפותם, המשיך המדרש שבפר' ראשונה של קריאת שמע מדובר על עמלי תורה שבעל-פה המתמסרים לגמרי ללימודה ואינם עוסקים בפרנסה, ולכך כתיב בה "ובכל מאדך" (ונאמרה בלשון יחיד כי "הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם" — ברכות ל"ה:). ואילו פרשת "והיה אם שמע" מדברת על עוסקי מצוות (ולגירסה אחרת "עוסקי תורה שבכתב", והיינו הך) ולכך לא כתיב בה ובכל מאדכם (והיא נאמרה בלשון רבים כי "הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם" — שם).

ונמצא שפר' "והיה אם שמע" שמדובר בה על קיום מצוות על פי "תורה שבכתב", רצה לומר — הלכות פסוקות, שאין בה הרבה פנים והרבה מבוכות, מדברת על התורה שקיבלו מרצון בהקדמת נעשה לנשמע. ואכן מה כתיב בפר' זאת? שאם שמע תשמעו לשמוע ולעשות את המצוות אזי תתן הארץ את יבולה ותתקיימו בה, ואם יפתה לבבכם וגו' אזי "ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה". הרי זה ממש כדברי הרמב"ן, שהגלות מן הארץ לא היתה מכח הכפיה שעל תורה שבעל-פה, אלא מכח התנאי של "ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו". [דבר נפלא זה ראיתי באחד ממאמריו של הגאון הגדול ר' ברוך יצחקי שליט"א].

ח) ובדרך אגב, מה שכתב הרמב"ן שנתרצו ישראל לשמור תורה ומצוות בארץ-ישראל ולא בגלות, אפשר שאין הכוונה שעבור ה"פרס" של ארץ ישראל מוכנים הם לשלם מחיר של תורה ומצוות, ואילו "שלא על מנת לקבל פרס" אינם מוכנים לכך. ^{אוצר החכמה}אלא הדברים עמוקים יותר: הרי ידועים דברי הספרי פר' עקב: "ואבדתם מהרה וכו' ושמתם את דברי אלה וכו' ^{אוצר החכמה}אעפ"י שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל היו מצויינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו והזרה לבית אביה, אמר לה: הוי מקושטת בתכשיטיך, שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים. הוא שירמיהו אומר: הציבי לך ציונים — אלו המצוות שישראל מצויינים בהם". עכ"ל. נמצא שבאמת אין ערך תורה ומצוות בחו"ל כערכם בארץ-ישראל, כי בארץ ישראל הם תכלית ובחו"ל אינם אלא אמצעי. אפשר שמהאי טעמא לא קבלו עליהם ישראל תורה ומצוות אלא על מנת לקיימן בארץ ישראל.

בשולי המאמר: נראה לבאר את דיוק לשונו של הרמב"ן הנ"ל "שהוציאם ממוות לחיים והיה זה חביב עליהם מגאולה של מצרים" על פי האמור במס' מגילה (י"ד). שתקנו ^{אוצר החכמה}הנביאים מקרא מגילה מכח הקל-וחומר — "מה מעבדות לחירות אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כל-שכן" — הרי להדיא שהיתה חביבה להם הגאולה של ימי אחשוורוש מגאולת מצרים, מפני שיצאו בה ^{אוצר החכמה}ממוות לחיים. וזה פשוט.

ועוד נראה לי סנסן נחמד על פי דברי הרמב"ן שעסקנו בהם במאמר זה. ז"ל המשנה בריש מס' מגילה: "כרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן-נון קורין בחמשה-עשר". ואמרו על זה בירושלמי שם: "ר' סימון בשם ריב"ל — חלקו כבוד לארץ-ישראל שהיתה חריבה באותן הימים ותלו אותה מימות יהושע בן-נון". עכ"ל. ופירש ה"קרבן-העדה": שכיון שרוב הערים בארץ-ישראל היו חריבות בשעת נס פורים, אילו היו קובעים מי הערים שתקראנה מגילה ביום י"ד לפי אותה שעה — היו ערי ארץ-ישראל נידונות כפרזים, והיה בזה גנאי לארץ-ישראל. ובאמת זה הפשט הפשוט. אכן לפי דברי הרמב"ן, ישנה "הרגשה" נוספת של ירידת מעמדה של ארץ-ישראל בשעת הישועה בימי אחשוורוש, כי מאותה שעה ואילך קבלת-התורה אינה מותנית עוד בירושת הארץ, וכאילו אין הבדל והפרש בין ארץ-ישראל לבין שאר ארצות. לכן נזהרו דווקא אז, בתקנת קריאת-המגילה, לא לפגוע במעמדה של הארץ הקדושה.